

EĞİTİM KURUMLARI OLARAK SELÂHADDİN EYYÜBİ DÖNEMİNDE MEDRESELER

Educational Institutions In Selâhaddîn Eyyûbî Period

Dr. Öğr. Üyesi Hayati TETİK

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi -İslami İlimler Fakültesi-Felsefe ve Din Bilimler Bölümü
hayati_tetik@hotmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-6131-0272>

Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi-Journal of Ağrı İbrahim Çeçen
University Social Sciences Institute AİCUSBED 5/2 Ekim/Oktober 2019 / Ağrı

ISSN: 2149-3006

e-ISSN: 2149-4053

Makale Türü- <i>Article Types</i> :	Araştırma Makalesi
Geliş Tarihi- <i>Received Date</i> :	03.09.2019
Kabul Tarihi- <i>Accepted Date</i> :	11.10.2019
Sayfa- <i>Pages</i> : 265-286	 https://doi.org/10.31463/aicusbed.614992

<http://dergipark.gov.tr/aicusbed>

This article was checked by

 iThenticate®

EĞİTİM KURUMLARI OLARAK SELÂHADDİN EYYÛBÎ DÖNEMİNDE MEDRESELER

Educational Institutions in Selâhaddîn Eyyûbî Period

Hayati Tetik

Özet

Selâhaddîn Eyyûbî dönemi, İslâm dünyasında gerek askerî ve toplumsal gerekse ilmî faaliyetlerin inkişafı açısından önemli bir süreci temsil etmektedir. Bir fetih ve bunun üzerine inşa edilecek bir medeniyet projesinin eğitim kurumlarıyla işlevsel hale getirilmeyen yavan politikalarla varlığını devam ettiremeyeceği aşikârdır. İslâm eğitim tarihinde topyekûn kalkınmışlığını tesis eden bu eğitim kurumlarının başında, toplumun tüm dinamiklerine etki eden medreseler gelmektedir. Eğitim-öğretim faaliyetlerinin dönemdeki fonksiyonlarına yakından muttali olan Selâhaddîn Eyyûbî, hem Nureddin Zengî dönemi medreselerini geliştirmeyi hem de yeni eğitim kurumlarını faaliyete geçirmek suretiyle bu kurumların etkinliğini daha da kalıca hale getirmeyi amaçlamıştır. Bu çalışmada Selâhaddîn Eyyûbî dönemindeki eğitim kurumlarını ana hatlarıyla ele alarak dönemde kurulan medreselere ve dönemin ilmî faaliyetlerine yönelik tespit ve değerlendirilmelerde bulunmayı hedeflemekteyiz.

Anahtar Kelimeler: Salâhaddîn, medrese, eğitim, öğretim, faaliyet.

Abstract

Salâhaddin's Eyyûbî period represents an important process in terms of the development of both military and social and scientific activities in the Islamic world. It is obvious that a conquest and a civilization project to be built on it cannot survive with uninspired policies that are not functionalized by educational institutions. In the history of Islamic education, madrasahs, which affect all dynamics of society, are the leading educational institutions that establish total development. Salâhaddîn Eyyûbî, who is closely mutated to the functions of the educational activities, aimed to make the effectiveness of these institutions even more by developing the madrasahs of NûreddinZengî period and by activating new educational institutions. In this study, by examining the educational institutions of Salâhaddin'sEyyûbî period in

general terms, the madrasas established in this period and the scientific activities of the period will be determined and evaluated.

Keywords: Salâhaddîn, Madrasah, education, teaching, activity.

1. Giriş

İslâm tarihinde Eyyûbî Devleti'nin kısa bir zaman dilimini kapsayan Selâhaddîn Eyyûbî dönemi, gerek askerî ve toplumsal gerekse ilmî faaliyetlerin inkişafı açısından önemli bir süreci temsil etmektedir.

Selâhaddîn Eyyûbî, Ehl-i sünnet inancını daha geniş çevrelere ulaştırmak amacıyla, Mısır'da İsmâiliyye mezhebine bağlı kurumların yerlerine Sünnî müesseseler inşa ederek, bilimsel çalışmalar noktainsizden İslâm tarihinin en kârlı zamanlarından birini meydana getirmiştir. Bu bilimsel çalışmaların ve İslâm talim tarihinde ilerlemeyi teşekkül eden bu terbiye kurumlarının önünde, toplumun bütün alanlarına tesir eden medreseler gelmektedir. O'nun döneminde Kâhire ve Dımaşk'ta açılan birçok medresede tefsir, hadis, fıkıh bilimleriyle birlikte fen bilimleri de öğretilmekteydi. Bununla birlikte Kur'ân bilimlerinin tedrisi için Dâru'l-Kurrâlar, hadîs bilimlerini tedrisi amacıyla Dâru'l-Hadîsler ve fen bilimlerine ait bilgileri okutmak hasebiyle Dâru'l-Hendeseler açılmıştır.¹

Medreseler inşa edilmeden evvel kuşkusuz en önemli eğitim-öğretim merkezi olarak cami ve mescitleri görmekteyiz. İslamiyetin ilk dönemlerinde sosyal hayatın merkezi konumunda olan camide çeşitli sosyokültürel faaliyetler gerçekleştiriliyordu. Şiir ve edebiyat yarışmaları, nikâh merasimi gibi birçok kültürel etkinlik buralarda düzenleniyor; kütüphaneler, kitapçı dükkânları ve okuma evleri genellikle camilerin etrafında inşa ediliyordu.²

İnşasıyla birlikte camilerde, tedrici olarak dini ilimlerin tedris edildiği anlaşılmaktadır. Kur'ân bilimleri, dil (bütün dalları ile), hadis, usûlü fıkıh, kelâm ve mezheplere dair bilimler hicri birinci yüzyıldan başlayarak câmilerde öğretilmeye başlanmış, ikinci ve üçüncü yüzyılda da kemal düzeyine ulaşılmıştır. Câmilerde zikri geçen ilimlerin okutulduğu halkalar ve köşelerin olduğu,³ çeviri faaliyetlerinin icra edildiği, daha öncekilerin kültür

¹Hasan Şümeysânî, *Medârisü Dımaşk fi'l- 'Aşri'l-Eyyûbî* (Beyrut: 1403/1983),71; Akşit, Niyazi, *A'dan Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, (İstanbul: Serhat Yayınevi, 2004),248-249.

²Ahmed Çelebi, *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım (İstanbul: Damla Yayınevi, 1983),172-202.

³Bozkurt, Nebi. "Medrese". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003),28: 338-339.

mirası olarak tanımlayabildiğimiz unsurların aktarıldığı yerlerde câmilerdi. Medreselerin inşasından evvel bilimsel çalışmaların yürütüldüğü câmilerde konumuna binaen söz sahibi bilginlerin tedris gördüğü eğitim kurumları vasfını da taşıdığı anlaşılmaktadır.⁴

Mescidin ibadet ve ilim mahalli olması hasebiyle, orada başka işlerle meşgul olmanın esas maksadın icrasında aksamalara sebep olacağından Rasûlullah, “Çocuklarınızı, delilerinizi, husumetlerinizi, (yüksek) seslerinizi, kılıçlarınızı çekmeyi, hadleri uygulamayı mescitten uzak tutunuz...”⁵ buyurarak mescitlerdeki düzenin muhafazası için uyulması gereken kuralları hatırlatmıştır. Bu sebepten olsa gerek câmilerde devam eden eğitim-öğretim çalışmaları, câminin dışındaki kurumlar inşa edildikten sonrada işlevini sürdürdüğü gibi, minik talebelerin tedrisleri, onların mescit ve medreseleri pak kullanamayacakları fikrinden hareketle daha en baştan itibaren câmiin dışındaki mekânlarda yürütülmüştür. Diğer taraftan câmi dışı eğitim-öğretim faaliyetlerinin bir mahsulü olarak yüksek tahsil veren kurumların, teşekkül eden müesseselerin (medrese, dâru’l-hadis, dâru’l-kurrâ, dâru’t-tıbb)⁶ câmi merkezli yürütülmesi, bu mekânların mütemadiyen ön planda kaldığı sonucuna bizleri ulaştırmaktadır.

Câmilerin bu çok boyutlu faaliyetlerinin yanında İslâm eğitim-öğretim tarihinde adına medrese denilen kurumlar tesis edilmiştir. Medreseler câmiden daha hususi bir işlev göstermek üzere asırlarca hoca talebe ilişkilerinin keyfiyet esası üzere yürütüldüğü, gerek dini gerekse fenni bilginin ehil kişilerce aktarıldığı ve toplumda topyekûn kültür haznesinin biçimlenmesinde sistematik tarzda öncülük eden önemli birer mekân olarak kamunun zihnine kodlanmıştır.

İslâm tarihinde çok yönlü ilmî faaliyetin yürütüldüğü ve sözlükte “ders okutulan yer” anlamında ismi mekân olan “medrese” kelimesi, eğitim ve öğretim faaliyetlerinin yürütüldüğü yer olarak tanımlanmaktadır. Çoğuluna “medâris”, burada talebelere ders okutana da “müderriş” denilmektedir.⁷

⁴ Ziya Kazıcı, *İslâm Müesseseleri Tarihi*, (İstanbul: Kervan Yay. 1991), 227.

⁵ Taberani, *Mu’cemu’l-Kebîr*, VIII/132; XX/173.

⁶ Cahid Baltacı, XV-XVI. *Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, (İstanbul, İrfan Matbaası, 1976), 4; Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, (İstanbul: Ötügen Yayıncılık 1978), X, 313-314.

⁷ İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-‘Arab, Dâru Sâdır*, Beyrut 1993, III/205; Pedersen, *Mescid Mad.*, V, 357; Bozkurt, Nebi. “Medrese”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28: 338-339.

Sünnî İslâm âleminde medreseleşme hareketinin başlangıcı olarak Nizâmülmülk devrinde inşa edilen Nizâmiye medreseleri zikredilse de, Nizâmiyelerden evvel de Sünnî İslâm âleminde medreselerin varlığına değinilmekte⁸ ve ilkönce inşa edilen medreselerin hangi dönem kurulduğu konusunda değişik fikirler zikredilmektedir. Corcî Zeydân, bir kısım Batılı bilim adamlarının medreselerin inşasını Abbâsî Halifesi Me'mûn'un Horasan valiliği zamanına dek götürmelerine rağmen böyle bir olguya tarihsel verilerde rastlayamadığını belirtir.⁹ Ancak kaynaklarda medrese olarak zikredilen yerin, fıkıh ve hadis bilgini Ebû Bekir Ahmed b. İshak es-Sıbgî (ö. 342/954) vasıtasıyla Nîşâbur'da inşa edilen bir dârüssünne olduğu¹⁰, Hasan b. Ahmed el-Mahledî ve Muhammed b. Hüseyin el-Hasenî gibi muhaddislerin imlâ meclisleri¹¹ tertiplelediği, zikri geçen dârüssünne de yaklaşık bin talebenin öğretim gördüğü,¹² bu kurumların aynı zamanda birerde vakfının mevcut olduğu, İmam Sıbgî'nin medrese ile vakfın iâşe ve ibatesini kendisinin peşinden öğrencisi Hakîm en-Nisâbüri'nin devam ettirmesini vakfiyeye kaydettirdiği zikredilmektedir.¹³ Diğer taraftan İbn Kesîr, Ebû Nasr Sâbü b. Erdeşîr'in Bağdat'ın batısındaki Kerh'te inşa ettiği Dârülilmin fıkıh bilginleri için ayrılan ilk eğitim kurumu olarak buranın Nizâmiye medreselerinden daha önce inşa edildiğini zikreder. Nizâmiye medreselerinin kurulmasından evvel adına Nîşâbur'da (Beyhakiyye ve Sa'diyye (Saîdiyye) medreselerinin de aralarında bulunduğu) medrese yaptırılan bilginlerden biri de Ebû İshak el-İsferâyînî'dir.¹⁴ Bununla birlikte Bağdat'taki Nizâmiye'den evvel Nîşâburun da bulunduğu Doğu İslâm âleminde otuzu aşkın medresenin mevcudiyetinden söz edilmektedir.¹⁵ Tüm bu bilgi birikimine rağmen medrese denilince zihnimizi daha çok, Nizâmülmülk vasıtasıyla Nîşâbur ve özellikle Bağdat'ta kurulan Nizâmiye medreselerin varlığı oluşturmaktadır. O, ülkenin muhtelif

⁸ Çelebi, *İslam'da Eğitim*, 112.

⁹ Corcî Zeydân, *İslâm Medeniyeti Tarihi* (trc. ZekîMeğamiz), (İstanbul 1978), III, 408.

¹⁰ Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (nşr. Şuayb el-Arnaût – Hüseyin el-Esed), (Beyrut: 1405/1985), XVII, 170.

¹¹ Terim olarak imlâ, "bir kimsenin etrafındakilere ezberinden veya kitaptan bir şey yazdırması" anlamına gelmektedir. Bkz. Abdullah, Aydınlı. "İmlâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22: 225-226.

¹² İbn Nukta, *et-Takyîd li-ma'rifetiruvâti's-sünen ve'l-mesânîd* (nşr. Kemâl Yûsuf el-Hût), (Beyrut 1408/1988), I, 230.

¹³ Bozkurt, "Medrese", 28: 338-339.

¹⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.) (Beyrut: 1407/1987), XI, 333.

¹⁵ Nâcî Ma'rûf, *MedârisKable'n-Nizâmiyye*, (Bağdat: 1973), 67-68.

şehirlerinde eğitim kurumları inşa ederek buraların varlığını devam ettirebilmesi içinde vakıflar kurdurarak, bilginlerin ve talebelerin maişet endişesi duymaksızın bilimle iştigal etmelerine zemin hazırlamıştır. Birçok medrese inşa ederek bilgi düzeylerini artıran Selçuklular ayrıca Şîî Fâtımîler'in Kahire'de inşa ettikleri Ezher ve Dârülhikme hasebiyle oluşturdukları fikirlere karşı durabilmişlerdir. Büyük Selçuklu Devleti'nin hâkimiyetini kaybetmesinin arkasından müteşekkil devletler onların yolundan gitmişlerdir. Nizâmülmülk 'ün İran ve Aşağı Mezopotamya'da icra ettiklerini Nûreddin Mahmud Zengî ve Selâhaddîn Eyyûbî de Yukarı Mezopotamya, Suriye ve Mısır'da gerçekleştirerek medrese kurumunun batıya taraf yayılım göstermesine vesile olmuşlardır.¹⁶

Eyyûbîler zamanında; Selâhaddîn Eyyûbî gibi, öteki sultanlar, emirler, egemen devlet adamları ve varlıklı insanlar vasıtasıyla Mısır, Kudüs, Suriye, Hicaz ve Yemen'de nice medreseler kurulmuştur.¹⁷ Eyyûbîler zamanında yalnızca Dımaşk'ta doksanı aşkın medresenin varlığında söz edilmektedir.¹⁸

Eğitim-öğretim faaliyetinin kendine has şartlarından kaynaklanan sebeplerin yanı sıra siyasi ve ekonomik faktörler, İslâm dünyasında medreseleşme hareketinin doğmasına zemin hazırlamış, Eyyûbî hanedanı mensubu sultanlar, Sultan Salâhaddîn'den itibaren ilmi ve âlimlere kol kanat gererek onlara önemli katkıda bulunmuşlardır.

Çalışmamızın bu bölümünde Selâhaddîn Eyyûbî dönemindeki eğitim kurumları ana hatlarıyla ele alınarak, bu dönemde kurulan medreseler ve dönemin ilmî faaliyetlerine yönelik tespit ve değerlendirilmelerde bulunulacaktır.

1. Dönemin Eğitim Kurumları

Eyyûbî Devleti'nin kuruluşuyla beraber medrese inşa etme faaliyeti bir ivme kazanmıştır. İlim ve irfanın yayılmasında hayati bir rol üstlenen medreseler, Şii propagandaya karşı Sünnî İslâm düşüncesinin kuvvetlenmesinde, Haçlılara karşı geniş kitlelerin desteğini almada devlet teşkilâtında görev alacak uzman kadronun yetiştirilmesinde ve siyasî birliği sağlamada mühim işlevler görmüştür. Bununla birlikte dört mezhep fihhına göre eğitim yapan bu medreseler güçlü vakıflar ve zengin kütüphanelerle desteklenerek, Eyyûbî siyasetinin temelini oluşturan Sünnî düşüncenin eğitim

¹⁶en-Nuaymî, *ed-Dâris fî Târîhi'l-Medâris*, (nşr. Ca'fer el-Hasenî) (Kahire: 1988), I, 99-100.

¹⁷ Çelebi, *İslâm'da Eğitim*, 116-117.

¹⁸Şümeysânî, *Medârisü Dımaşk*, 49.

merkezini oluşturarak, daha sağlıklı ve sistemli bir eğitimin işlenmesine fırsat oluşturmuştur.¹⁹

Salâhaddîn Eyyûbî, haçlılarla mücadele edebilmek için siyasi birliği oluşturmak ve geniş grupların yardımını alarak Ehli Sünnet anlayışını harekete geçirmek amacıyla²⁰ Fatimî hilâfetinin²¹ himâyesinde kurulan Şia eğitim kurumları mahalline Ehli Sünnet anlayışının egemen olduğu yeni kurumlar inşa etmiş²², yanındaki devlet adamları da izinden giderek Mısır, Şam ve Cezîre bölgelerinde kayda değer medreseler²³ faaliyete geçirmiştir.

Zengîler ve Eyyûbîler zamanında İslâm dünyasının önemli ilim merkezlerinin başında gelen Dımaşk, en seçkin ilim merkezlerinden birisine dönüşerek çok sayıda âlime ev sahipliği yapmıştır. Dımaşk'ta yapılan medreselerin fiziki manada İslâm âleminin sair yerlerindeki cami, sınıf, öğrenci ve hocaların kalacakları bölümler, eyvân, avlu, kütüphane, minâre, çuhadar odaları, aşevi ve fırın gibi ortak unsurları ihtiva etmesi açısından benzerlerinden bir farkının da olmadığı²⁴ dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek kapasitede inşa edildiği belirtilmektedir.

Selâhaddîn Eyyûbî zamanında Dımaşk'ta daha çok fıkıh mezheplerine yönelik medrese inşa edilmiştir. Bu medreseler; Şafîî, Hanefî ve Hanbelî fıkıh medreseleri olarak çalışma sürdürdükleri gibi Şafîî fıkıh ile Hanefî fıkıhının tedrisatını yürüten ortak medreseler şeklinde de faaliyet göstermişlerdir. Bu medreseleri genel itibariyle şu şekilde kategorize edebilmek mümkündür:

1.1.Şafîî medreseleri

İmam Şafîî'ye (ö. 204/820) bağlı fıkıh öğretisi ve bu yolda elde edilen fıkıh bilgisi Şafîî mezhebi (Şafîiyye) olarak isimlendirilmiştir. Aynı zamanda gidilen bu yolla alâkalı fıkıh bilginlerine ve dinin buyruklarını yerine getiren bireylerde Şafîî diye adlandırılmışlardır.²⁵ Bu ilmi oluşumların sonucunda

¹⁹ Şakir Gözütok, *İslâm'ın Altın Çağında İlim*, (İstanbul: Nesil Yayınları, 2012), 203.

²⁰ Hodgson, M.G. *İslâm'ın Serüveni*, çev. Tercüme Kurulu (İstanbul: İz Yayıncılık, 1993), II, 291.

²¹ Eymen Fuâd, Seyyid-A. Engin Beksaç. "Fâtümîler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), XII: 235.

²² el-Makrîzî, *Mevâ'izve'l-İ'tibârî Zikri'l-Hitâte'l-Âsâr* (Beyrut: DâruSadr, ty.), I, 363.

²³ Abdüllatif Hamza, *el-Hareketü'l-Fikriyye fî Mısır fî'l-Asreyn: el-Eyyûbîve'l-Memlûkî* (Kâhire: ty.), 159.

²⁴ Âdil Necm, "el-Medrese fi'l-İmârâti'l-Eyyûbiyye fî Sûriye", *el-Havliyyâti'l-Eseriyyeti'l-Arabiyyeti's-Sûriyye* (Dımaşk: 1974), 98.

²⁵ Bilal, Aybakan, "Şafîî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,

Şâfiî fikhını talim eden Nizâmülmülk, Selçuklu Sultanları Alparslan ve Melikşah'a vezirlik ettiği zamanda Selçuklular'ın himayesindeki Irak ve Horasan sınırlarında esaslı bayındırlık işlerini yürütmüş ve bilhassa Bağdat, Belh, Nişabur, Herat, İsfahan, Basra, Merv, Amül ve Musul'da birer medrese yaptırmıştır. Oldukça variyetli vakıflarla sahip olan bu kurumlara Şâfiî fikh bilgileri eğitimci olarak atanmış, maişet sıkıntısı taşımayan muallim ve öğrenciler böyle öğrenimlerini daha iyi ifa etmişlerdir. Diğer taraftan genellikle camilerde icra edilen eğitim hizmetleri Nizamiye medreseleriyle beraber kurumsallaşma eğilimine girmesiyle beraber buralardan icazet alanların çeşitli görevlere gelmesi bu kurumlara olan ilgi alakayı çoğaltmıştır. Böylelikle istisnaî bir duruma haiz olan Şâfiî mezhebi, Nizamülmülk'ün yaşamı boyunca kayda değer bilim alanları olmuştur. İkinci ilerleyişini Selahaddîn Eyyübî zamanında yakalayan Şâfiî mezhebi faaliyet alanını Eyyübî himayesindeki alanlara götürmüştür. Bu alanlarda kurulan medrese ve darühadislerde vazife alan Şâfiî müderrislerinin bilimsel çalışmaları neticesinde mezhebin yayılması yepyeni bir hız elde etmiştir.²⁶

Salâhaddîn Eyyübî döneminde Şâfiî fikhının tedrisatını yürüten ve bilinen onbeş tane medrese bulunmaktadır.

1.1.1. Salâhiyye Medresesi

Sultân Salâhaddîn bu eğitim kurumunu, Fatimî hilafetinin sona ermesiyle 572/1176 yılında imam Şâfiî türbesi etrafında kurmuştur. Suyûti tarafından burası medreselerin başı ve yeryüzünün devasa medresesi diye adlandırılan²⁷ bu medresede, Şâfiî fikhın tedrisinin yanında Hadis ve Kur'ân öğretimi de yapılmaktaydı.²⁸

1.1.2. Asrûniyye Medresesi

Dımaşk'ta Bâbü'l-ferec ile Bâbü'n-nasrın hemen giriş kısmında, Emevî Cami'nin batısında Dımaşk'ın ünlü bilginlerinden Şerefüddin Ebû Sa'îd Abdullah b. Muhammed b. Hibetullah b. Ebî Asrûn (ö. 585/1189) vasıtasıyla yapılmıştır.²⁹ Şâfiîler için tahsis edilen bu medreseye Dımaşk ve Baalbek'teki randımanlı tarlalardan gelen gelirler ve ayrıca Dımaşk'taki bir bostanın gelirlerinin de aralarında bulunduğu zengin vakıflar tahsis edilmiştir.³⁰

2010),38: 233-247.

²⁶Aybakan, "Şâfiî Mezhebi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*,38: 233-247.

²⁷İbnVâsıl, *Müferricü'l-Kurûb fî Ahbâri benî Eyyüb*. (Kâhire:1975), V, 169.

²⁸en-Nuaymi, *ed-Dâris*, I, 362.

²⁹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 302-308.

³⁰en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 399.

1.1.3. Takâviyye Medresesi

574/1179-1179 yılında Sultân Selâhaddin'in amcasının oğlu el-Melikü'l-Muzaffer Takıyüddin Ömer b.Şahinşah b. Eyyüb (ö.587/1191)un inşa ettirdiği bu mekânın,³¹ kaynaklarda Dımaşk'ta yapılan şaheser bir medrese olduğu ve Sultan Selâhaddin'in en yakını ve Eyyübîler'in üst yönetimlerinde bulun Takıyüddin'in inşa ettiği zikredilir.³²

1.1.4. İkbâliyye Medresesi

Bu medrese, Nureddin Zengî ve Selâhaddin Eyyübî dönemlerinin seçkin devlet ricalinden olan Cemâlüddin İkbâl (ö. 603/1207) vasıtasıyla yapılmıştır.³³ Cemâlüddin İkbâl kendisine ait olan iki evden birini Şafiî diğerini de Hanefî fakihleri için medrese olarak inşa etmiş ve buralar için kurduğu vakıfların gelirinin üçte ikisini Şafiî, üçte birini de Hanefî fakihlerine vakfetmiştir.³⁴

1.1.5. ZâhiriyyeBerrâniyye Medresesi

Selâhaddin'in oğullarından uzun yıllar Halep'in idaresinde bulunan el-Melikü'z-Zâhir Gıyâseddin (ö. 613/1216) tarafından 582/1186 senesinde şehir surları dışında yaptırılan³⁵ bu medresenin ilk müderrisliğine Şemseddin b.Sultan eş-Şeybânî (ö. 604/1208)³⁶ atanmıştır.

1.1.6. ŞâmiyyeBerrâniyye Medresesi

Selâhaddin Eyyübî'nin kız kardeşi Sittü's-Şâm' (ö. 616/1220) tarafından³⁷evden dönüştürülmüş olan bu medrese, gerek gelirleri yönünden gerekse fakih müderrislerinin de yoğun bir şekilde katılımı açısından³⁸ Dımaşk'ın önde gelen ilim merkezleri arasında bulunmaktadır.³⁹

1.1.7. Şâmiyye Cevvâniyye Medresesi

el-Medresetü's-Şâmiyye el-Cevvâniyye olarak şöhret bulan bu medrese Nûriyye Bimaristan yakınlarında Necmeddin Eyyub b. Şadi'nin kızı Sitti Şam

³¹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 118-124.

³²Kürd Ali, *Hitatu's-Şâm* (Dımaşk: 1928), VI, 77.

³³Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzeteyn* (Beyrut 1974),59; en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 118-124.

³⁴İbn Şeddâd, Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrâhim, *el-A'lâku'l-Hatîre fî Zikri Ümerâi's-Şâmve'l-Cezîre*, thk. Yahyâ Zekerîya Abbâre (Dımaşk: Vizâretü's-Sekâfe, 1991), II, 234.

³⁵en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 240.

³⁶Şümeysânî, *Medârisü Dımaşk*, 108.

³⁷Ebû Şâme, *Terâcim*, 119.

³⁸en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 277.

³⁹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 301; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîre*, 241.

tarafından inşa ettirilmiş⁴⁰ ve özellikle Şafîî fikhının tedrisatı şart koşulmuştur.⁴¹ Müderrisliğine ise Ebu'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Kureşî'nin veya onun kuşağından muallimlik görevini ifa edecek kişilerin mevcudiyeti şart koşularak⁴² görevi ifa edebileceklerin ehil birisi olmasına vurgu yapılmıştır.

1.1.8. Ekiziyye Medresesi

Nureddin Zengî zamanında inşasına başlanılan ve Selâhaddîn döneminde bitirilen el-Emir EsedüddinEkz'e586/1190 nispetle bu medrese, "el-Medresetü'l-Ekziye" namıyla bilinmektedir.⁴³ İnşa edildikten bir yıl sonra Dımaşk'ın batısında bir arazi ve medresenin doğusunda yer alan bir dükkânın medreseye vakfedildiği kaydedilmektedir.⁴⁴ Tacüddin İbn Cehbel, Burhanuddin el-Merağî gibi âlimlerin müderrislik yaptığı bu medrese, Şafîî fıkıh imamlarına vakfetmiştir.⁴⁵

1.1.9. Azîziyye Medresesi

Emevî Camii yakınlarında bulunan medresenin inşasına Selâhaddîn'in vefatının ardından yerine geçen büyük oğlu el-Melikü'l-Efdal zamanında başlanmış ancak el-Efdal'in Dımaşk'tan çıkma mecburiyetinde kalmasıyla inşası yarım kalan medresenin yapımı kardeşi el-Aziz Osman (ö.595/1198) tarafından bitirilerek⁴⁶ onun ismine nispetle zikredilmiştir.⁴⁷ Azîziyye medresesinin müderrisliğine ise o sırada kâdilkudât olan Muhyiddin b. Ebü'l-Me'âlî el-Kureşî getirilmiştir.⁴⁸ Abdullatif b. Muhammed b. Abdulkerim es-Sencari gibi bilginler de burada müderrislik görevini ifa etmişlerdir.⁴⁹

1.1.10. Âdiliyye (Kübrâ) Medresesi

İnşasına Nureddin Zengî zamanında başlanan, vefatıyla yarım kalan medresenin yapımına el-Âdil zamanında devam edilmekle beraber inşası tam olarak bitirilememiş olan el-Medresetü'l-Âdiliyye'nin yapımı el-Muazzam zamanına rastlamaktadır. Ancak büyük bir kısmı el-Âdil döneminde

⁴⁰İbn Kesir, *el-Bidaye ve'n-Nihaye*, thk. Ahmet Ebu Mülhim, vd. (Beyrut: Mektebetü'l-Mearif, 1966), VII, 125; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatire*, 233.

⁴¹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 303.

⁴²Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 303.

⁴³Şümeysânî, *Medârisü Dımaşk*, 112-113.

⁴⁴en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 166-167.

⁴⁵İbn Şeddâd, *el-'Alakü'l-Hatire*, 237.

⁴⁶en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 290-302.

⁴⁷en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 382.

⁴⁸İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-Hatire*, 239.

⁴⁹İbn Şeddâd, *el-'Alakü'l-Hatire*, 221.

yapıldığından el-Muazzam bu kurumun adını el-Medresetü'l-Âdiliyyetü'l-Kübrâ olarak devam etmesini istemiştir.⁵⁰

1.1.11. Sârimiyye Medresesi

Bu medresenin bânisi Sârimüddin Cevher Özbek'tir.⁵¹ Şehir surları içinde kurulan medreseyi Şafîilere vakfetmiş olan Cevher, vefat edene kadar mütevellî olarak vakfî kendisinin yönetmesini, daha sonra Şafîî fakihlere bırakılmasını şart koşturmuştur.⁵²

1.1.12. Felekiyye Medresesi

el-Âdil'in anneleri bir olan kardeşi Feleküddin Süleyman (ö. 599/1202), Ferâdis kapısı yakınlarındaki evini medrese olarak vakfetmiş ve vefatından sonra buraya defnedilmiştir.⁵³

1.1.13. Devle'îyye Medresesi

Zamanın seçkin âlimlerinden oldukça zengin olan Şafîî fakih Cemâluddin Ebû Abdullah ed-Devle'î (ö. 635/1237) tarafından inşa edilen medresenin⁵⁴ ilk müderrisliğini de kendisi üstlenmiş, vefatının ardından da medresenin haziresine defnedilmiştir.⁵⁵

1.1.14. Revâhiyye Medresesi

Şehir surları içerisinde kurulan bu medrese Dımaşk'ın önde gelen tüccarlarından Zekiyüddin Ebu'l-Kâsım İbn Revâha (ö. 623/1226) tarafından 600/1204 yılında inşa edilmiştir.⁵⁶

1.1.15. Mesrûriyye Medresesi

Berîd kapısı yakınlarındaki bu medrese, Fâtımîler döneminde Mısır'da halifelerin hizmetinde yer alan Şemsüddin el-Havâs Mesrûr et-Tavâşî tarafından inşa edilmiştir.⁵⁷

1.2. Hanefî Medreseleri

İslam hukuk siteminin gelişip yaygınlaşmasında, bu fikhın yöntem ve ideolojisinin oluşmasında önemli bir yeri olan İmâm-ı Âzam'a nisbetle Hanefî

⁵⁰en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 271-278.

⁵¹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 246-250.

⁵²en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 326.

⁵³en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 431-432.

⁵⁴EbûŞâme, *Terâcim*, 166.

⁵⁵Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 242-243.

⁵⁶EbûŞâme, *Terâcim*, 149; İbnŞeddâd, *el-A'lâku'l-hatîre*, 241.

⁵⁷Ebû Şâme, *Terâcim*, 149.

mezhebi (Hanefîye), bu mezheple alâkalı olan fıkıh bilginlerine ve bu mezhep görüşüyle ibadet edenler ise Hanefî diye isimlendirilmiştir.⁵⁸

Kaynaklarda, V. (XI.) yüzyılda Bağdat ve etrafında bu mezhebin yaygınlaşmasında eğitim ve öğretim'in etkisinin olduğu, Hanefî fıkıh tedrisatının sistemli bir şekilde icra edildiği medreselerin varlığından söz edilir.⁵⁹ Nuaymî, Şam'da ilk Hanefî eğitim kurumunun 491'de (1098) inşa edilen Sâdiriyye Medresesi olduğunu, Selçuklu hâkimiyetiyle beraber Suriye bölgesinde inşa edilen Hanefî medreselerinin Nûreddîn Mahmud Zengî'nin hususî koruculuğuyla önem kazandığı, Eyyûbîler zamanında ise fıkıh öğretiminin Mısır'da da kayda değer bir resmiyet kaydettiğini belirtir.⁶⁰ Bununla birlikte Anadolu Selçukluları vasıtasıyla XIII yüzyıldan başlayarak Anadolu'da inşa edilen medreseler öteki dinî ilimlerin yanı sıra Hanefî fıkıhının sistemli olarak eğitim ve öğretiminin icra edildiği kurumlar olduğu, Suriye sınırlarında (VI-X.) yüzyıllarda aktif olarak elli iki Hanefî medresesinin olduğu kaydedilir.⁶¹ Selâhaddîn Eyyûbî döneminde Hanefî fıkıh öğretiminin yapıldığı muhtelif medreseler şu şekilde sıralanabilir:

1.2.1. Hâtûniyye Medresesi

El-Melikü's-Salih Necmüddîn Eyyûb döneminde Muhammed b. Ebi'l-Kerem el-Hanefî es-Sencari, oğlu el-Kemal Abdullatif gibi müderrislerin görev yaptığı⁶² bu medrese, evvelce Nûreddîn Zengi ile nikâhlı olan vefatının ardından Salâhaddîn Eyyûbî ile izdivaç yapan ve ilme olan düşkünlüğüyle bilinen el-Hâtûn İsmetüddin bint Mu'inüddin Ener (ö. 581/1186) aracılığıyla inşa edilmiştir.⁶³

⁵⁸Ali, Bardakoğlu, "Hanefî Mezhebi" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997),16: 21-27.

⁵⁹Makdisi, George, *The Rise of Colleges: Institutions of Learning in Islam and the West*, (Edinburgh: Edinburgh University Yay.1981),17-23.

⁶⁰en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I,573.

⁶¹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*I, 473-650.

⁶²en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 510-512.

⁶³en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 388-397; İbn Şeddâd, *Alakü'l-Hatire*, II, 205.

1.2.2. İkbâliyye Medresesi

Medresenin bânisi Salâhaddîn devrinin mühim devlet ricalinden olan Cemâlüddin İkbâl'dir (ö. 603/1207).⁶⁴ Geniş arazilere ve vakfiyelere sahip olan bu medrese⁶⁵, Hanefî mezhebinin müntesiplerine vakfedilmiştir.⁶⁶

1.2.3. Mukaddemiyye Cevvâniyye Medresesi

Selâhaddin zamanı devlet adamlarından Şemseddin Muhammed b. el-Mukaddem (ö. 583/1188) vasıtasıyla 575/1179 yılında Hanefî fukahâsi için⁶⁷ Dımaşk'ta Bâbü'l-ferâdis Mevkii'nde inşa edilmiştir.⁶⁸

1.2.4. Ferruḡşâhiyye Medresesi

Dımaşk'ta 578/1182 yılında İzzeddin Ferruḡşâh'ın annesi tarafından inşa edilen bu medrese⁶⁹, adını Sultân Selâhaddîn'in kardeşi Şahinşah'ın zevcesi olan Hatun bint İbrahim'in oğlu Ferruḡ Şah'tan almaktadır.⁷⁰

1.2.5. Kaymaziyye Medresesi

Medrese Salâhaddîn Eyyûbî döneminin mühim devlet adamlarından olan el-Emîr Sârimüddin Kaymaz en-Necmî (ö. 596/1200) tarafından yaptırılmıştır.⁷¹ Kaynaklarda medresenin ilk müderrisliğine Hamîdüddin es-Semerkandîsonra Zahîreddin el-Erbilî, müteakiben ise sırasıyla oğulları Şemseddin el-Erbilî ve Mecdeddin el-Erbilî'nin (ö. 677/1278) getirildiği belirtilmektedir.⁷²

1.3. Şafî-Hanefî Medreseleri

Selâhaddîn Eyyûbî döneminde mezhep taassubuna saplanmayarak Şafî ve Hanefî mezhep fıkıhlarının beraber öğretimini ilke edinen bazı medreseler de kaynaklarda zikredilmektedir.

⁶⁴en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 362-365

⁶⁵Ebû Şâme, *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzeteyn*, 59; Şümeysânî, Hasan, *Medârisu Dımaşfi'l-Asri'l-Eyyûbi* (Beyrut: Dârü'l-Âfâkü'l-Cedîde, 1983), 68.

⁶⁶Ebu Şâme, Şihabüddin Ebu Muhammed Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdîsi, *er-Revdeteyn fî Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyyeve's-Salahiyye* (Kahire: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1288), II, 179.

⁶⁷Ebû Şâme, *Kitâbü'r-Ravzeteyn*, III, 423-424.

⁶⁸Kürd Ali, *Hutatu's-Şâm*, VI, 77.

⁶⁹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 561-565.

⁷⁰ez-Zehbî, *el-İber fî Haberî men Ğaber*, thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985), IV, 235.

⁷¹en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 439-443.

⁷²en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 573; İbn Şeddâd, *el-A'lâku'l-hatîre*, 212.

1.3.1. Azrâviyye Medresesi

Dımaşk'ta Bâbü'n-Nasr sınırlarında Sultân Salâhaddîn'in yeğeni Azra bint Şâhinşâh b. Eyyûb (ö. 593/1196)⁷³ adına kurulan medrese Şafî ve Hanefî mezhep fikhının tedrisatı için vakfetmiştir.⁷⁴ eş-Şeyh el-Fakih İmadüddin Abdulaziz b. Muhammed b. Abdulkadir b. Halil el-Ensari ed-Dımaşki (1275 / 674) gibi birçok âlim burada müderrislik yapmıştır.⁷⁵

1.3.2. Demmâğiyye Medresesi

Emir Şücâüddin Mahmud b. ed-Demmâğ el-Âdilî'nin vefatından sonra eşi Âişe Hatun (ö. 638/1240), Emir Şücâüddin'in evini, Dımaşk yakınlarındaki birçok araziye ve bir hamamı Şâfiiler ve Hanefiler için bu medreseye vakfedilmiştir.⁷⁶ Bu medresenin ilk müderrisleri Dımaşk'a Eyyûbîler zamanında dışarıdan gelen Şâfiî ve Hanefî âlimlerdir.⁷⁷

1.4. Mâlikî Medresesi

Hicrî bir ve ikinci yüzyılda (VII-VIII.) Medinede ortaya çıkan ve bu fikhın temayüz etmesinde önemli bir yeri olan Mâlik b. Enes'e nisbetle Mâlikî mezhebi (Mâlikiyye), bu mezheple alâkalı olan fikh bilginlerine ve bu mezhep görüşüyle ibadet edenler ise Mâlikî diye vasıflandırılmıştır.⁷⁸

Kaynaklarda Mâlikî Medresesi olarak yapımına Nureddin Zengî zamanında başlanan ancak Selâhaddin Eyyûbî döneminde tamamlanan aşağıda ismi geçen tek bir medreseden bahsedilir.⁷⁹

1.4.1. Salâhiyye Medresesi

Nureddin Zengî zamanında yapımına başlanan Nâsiriyye diye de vasıflandırılan el-Bîmâristan en-Nûrî (Nûreddin Hastanesi)'nin yanibaşında yapılan bu medrese Selâhaddîn tarafından tamamlanmıştır.⁸⁰

⁷³Ebü Şâme, *Terâcimü Ricâli'l-Karneyn es-Sâdisve's-Sâbi'*, thk. Muhammed Zâhid b. el-Hasen b. Ali Zâhid el-Kevserî, nşr. İzzet el-Attâr el-Hüseynî (Kahire: 1366/1947), 11.

⁷⁴İbnu'l-Cevzi, *Miratu'z-Zaman fi Tevarihî'l-'Ayan*, (Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-'Alemyye, 2013), VIII, 177-179; Kürd Ali, *Hıtat*, VI, 86.

⁷⁵el-Hazîmi, Nasır Muhammed Ali, *el-Hayatu'l-İlmiyye fi Dımaşkî'l-Asrı'l-Eyyubi*, (Yüksek lisans tezi, Camiatu Ümmi'l-Kura Külliyyetü's-Şeria, 1421), II, 310.

⁷⁶Şümeysânî, Hasen, *Medârisü Dımaşkî'l-Asrı'l-Eyyübî*, (Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1983), 148-149.

⁷⁷Şümeysânî, *Medârisü Dımaşk*, 149-150; Ebu Şâme, *Terâcimü Ricâli'l-Karneyn*, 169.

⁷⁸Eyyüp Said, Kaya, "Mâlikî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27: 519-535.

⁷⁹Şümeysânî, *Medârisü Dımaşk*, 96.

⁸⁰en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, I, 331-332; İbn Şeddâd, *el-Alâku'l-Hatîre*, 245.

1.5.Hanbelî Medresesi

Ahmed b. Hanbel'in fikirleriyle teşekkül eden ve ona nispetle zikredilen mezhebe Hanbeli, bu mezheple alâkalı olan fıkıh bilginlerine ve bu mezhep görüşüyle ibadet edenler ise Hanbelî (çoğulu Hanâbile) diye isimlendirilmektedir.⁸¹

Nizâmiye medreselerinin kurulmasıyla devam eden eğitim öğretim faaliyetleri Selâhaddîn Eyyûbî'nin inşa ettiği Eyyûbî Devleti zamanında da devam ettiğini görmekteyiz. Zira Devlet bünyesindeki egemen bir kısım bireylerin kurduğu muhtelif vakıflar vasıtasıyla çalışmalarını devam ettiren bu medreseler, itikadı yönden Ehl-i sünnet dışı gruplarla mücadelelerini sürdürerek medreselerde bilhassa Sünnî fıkıh mezhepleriyle alâkalı eserlerin okutulmasına özen göstermişlerdir.⁸²

Salâhaddîn Eyyûbî döneminde Hanbelî mezhep fikhının öğretimi için faaliyet gösteren medrese sayısı çok değildir.

1.5.1. Ömeriyye Medresesi

O devrin önemli Hanbelî bilginlerinden Ebu Ömer el-Makdisî (ö. 607/1210) tarafından inşa edilen⁸³bu medrese, Dımaşk Salahiye'de bulunan Hanbelîlerin en büyük medresesidir.⁸⁴Yüzyıllarca ilmi faaliyetlerin ve Hanbelî fikhının tedrisatının yanında Kur'ân hafızlığı, Hadis ilminin de yürütüldüğü bu mekân hakkında İbn Abdulhadi, "İslam beldelerinde bu medreseden daha devasası olmamıştır" ifadesini kullanmıştır.⁸⁵ Öte yandan haftanın belirli günleri mezhep müderrisleri arasında bölünerek, Hanbelî fikhının tedrisatının yanında Şafiî, Hanefî ve Maliki mezhep fikhıların tedrisatları için de imkân sağlanmıştır.⁸⁶ Bu durum medrese tedrisatında gelinen olgunluğun bir nişanesi olarak anlaşılmaya müsaittir.

İslâm eğitim tarihinde topyekûn kalkınmışlığı tesis eden eğitim kurumlarının başında, toplumun tüm dinamiklerine etki eden medreseler gelmektedir. Zira İslam dünyasında ciddi bir eğitim, bilim ve din kurumu olan

⁸¹Ferhat, Koca, "Hanbelî Mezhebi ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997),15: 525-547.

⁸²Ferhat, Koca, "Hanbelî Mezhebi ", TDVİA,15: 525-547.

⁸³Ebû Şâme, *Terâcim*,71-75; en-Nu'aymî, *ed-Dâris*, II, 77-87.

⁸⁴İbn Kenan, Muhammed İsa, *el-Mervecü's-Sündüsiyyetü'l-Fesihe*, thk. Muhammed Ahmed Dehman (Dımaşk: 1947), 101.

⁸⁵Bedran, eş-Şeyh Abdulkadir Ahmed, *Münadimetü'l-Etlal* (Beirut: el-Mektebu'l-İslâmî,1985), 244.

⁸⁶İbnTûlûn, Şemsüddin Muhammed b. Tulun es-Salihied-Dımaşkî, *el-Kalâidü'l-Cevheriyye fi Tarihi's-Sevalihiyye*, (Dımaşk: Matbuatı Mecmeil-Luğati'l-Arabiyye, ty.), I, 259-262.

medreseler topluma yön vererek topluma dönük nice hizmetlere öncülük etmişlerdir. Nitekim İslam toplumunun en çok ihtiyaç duyduğu din ve hukuk adamları medreselerden yetişmişlerdir.⁸⁷ Bu denli önemli bir konuma erişmiş olan medreselerin ve dönemin ilmi faaliyetlerin bahsetmek yerinde olacaktır.

2. Dönemin İlmî Faaliyetleri

Selâhaddîn Eyyûbî ilmî alanda Nûreddîn Zengi'nin izinden giderek ilim ve ilim adamlarına büyük önem vermiştir. Başta kendisi ve hükümdarlarında çoğunluğu ilimle iştiğal etmiş hatta aralarından eser telif edenler bile olmuştur.⁸⁸ Kaynaklarda Sultân'ın Kur'ân'ı-Kerîm'i, Ebû Temmâm'ın el-Hamâsesini, Ebûlshâk eş-Şîrâzî'nin et-Tenbîhî'l-Fıkhını ezbere bildiği zikredilmektedir.⁸⁹ Aynı zamanda tarih ve edebiyat kültürüne de vakıf olan Sultân Selâhaddîn hakkında İbni Şeddâd, "Başkalarından duymadığımız güzel şeyleri ondan öğrenirdik"⁹⁰ diyerek alana vukufiyetini belirtmiştir. Selâhaddîn'in ilme ve ilim ehline verdiği önem, hanedan mensuplarınca da desteklenmiş, özellikle o devrin seçkin devlet adamlarından ve âlimlerinden Kadiyü'l-Fâzıl ve İmâdeddîn el-Kâtib, Sultan'ın ilmî faaliyetlerle alakalı kararlarında hayatî bir rol oynamışlardır.⁹¹ Diğer taraftan Mısır'da ehlisünnet taraftarları için yapılan medreselerin ihtiyaçlarını gidermek amacıyla da devasa vakıflar kurulmuştur. Aslında Fatımiler zamanında da büyük bir ilim ve irfan merkezi olan Mısır, Selâhaddînle birlikte ilmî alanda daha aktif bir görünüme kavuşmuştur.⁹² Şam bölgesinin İslâm dünyasında artan şöhretine, Zengî ve Eyyûbîlerin elde ettiği siyasî istikrar ve güvenliğin yanında medrese ve vakıfların önemli katkısı vardır. Zira söz konusu dönemde Dımaşk'ın ilmin en önemli merkezlerinden birine dönüşmesinde ve âlimlerin buraya yönelmesinde şehirde çok sayıda medresenin inşa edilmesi ve ilmî ehliyetini

⁸⁷ Yahya, Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi* (İstanbul: Alfa Yayınları, 2001), 40.

⁸⁸ Ahmed Ağırakça, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1997), 199.

⁸⁹ İbn Şeddâd, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye ve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye*, thk. Cemâleddîn Şeyyâl (Kahire: 2. bs. Mektebetü'l-Hancı, 1994), 7.

⁹⁰ İbn Şeddâd, *en-Nevâdiru's-Sultâniyye*, 34.

⁹¹ Bedrettin Basuğuy, *"Salâhaddîn-i Eyyûbî Döneminde İlmî Hayat ve Dönemin Önde Gelen Âlimleri"*,

I. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu 13-14-15 Ekim (Elazığ: Asos Yayınları, 2016), 567.

⁹² Eymen Fuâd Seyyid-A. Engin Beksaç, "Fâtımîler", *DİA*, XII, 235.

kanıtlamış âlimler için çok sayıda mansıbın ortaya çıkması da etkili olmuştur.⁹³

Sultan Salâhaddîn zamanında Müslümanlar arasında siyasi birlik be beraberliğin oluşması, Kuzey Afrika ve Endülüs'ten gelen nice bilginin Mısır, Dımaşk ve Kudüs'te ikamet etmelerine ve ilmî çalışmalarını yürütmelerine fırsat doğurmuştur.⁹⁴ Bu arada Endülüs ve Avrupa'da zulme maruz kalan Yahudiler, emniyeti Mısır ve öteki İslâm ülkelerine gitmekte bulmuşlar hatta Mısır'a giden Yahudiler arasında daha sonra Sultan Salâhaddîn'in hususî hekimliğini üstlenecek ünlü tabip ve filozof Mûsâ b. Meymûn el-Kurtûbî'nin (ö.601/1204) de olduğu zikredilmektedir.⁹⁵

Bu devir siyasî ve askerî sahada olduğu kadar İslâmî düşünüş ve kültür hareketleri noktinaazardan da yeniden bir canlandırma dönemi olarak dikkate sayandır. Zira ilim ve irfân sahalarındaki hareketlilikle birlikte aklî ve naklî ilimlerde de teberüz eden ilim adamları da göz önüne alındığında, dönemin İslâm tarihinin en aydın devirlerinden⁹⁶ biri olduğunu söyleyebiliriz.

Sultanın, âlimleri koruması ve önemsemesinden dolayıdır ki İslâm âleminin doğu ve batısından Abdüllatif el-Bağdâdî (ö.629/1231) gibi birçok ünlü âlimin Dımaşk ve Mısır'a gelmesine sebep olmuştur. Ayrıca buldukları yerde baskıya maruz kalan idareciler de O'nun himâyesine sığınmışlardır.⁹⁷ Bununla birlikte Zengîler ve Eyyûbîler zamanında birçok bilginin şahsen sultan ve melikler veya vakıflar vasıtasıyla desteklendikleri, sadece Selâhaddîn zamanında devlet tarafından 600 kadar âlimin bu durumda olduğu bilinmektedir.⁹⁸

İlmî alandaki gelişmeler dinî müktesebatla kayıtlı kalmamış, tıp ve eczacılık gibi bilimlerde kayda değer gelişmeler olmuştur. Sultân Salâhaddîn de selefi Nûreddîn gibi tıp ilmini ve kurumlarını önemsemiş; Mısır, Şam ve el-Cezîre gibi yerlerde inşa edilen hastaneler gitgide teorik ve uygulamalı derslerin icra edildiği birer merkez hâline dönüşmüştür. Bu hastanelerden Dımaşk'ta Nûreddîn'in yaptırdığı el-Bîmâristân en-Nûri (Büyük Hastane) ile

⁹³ Harun Yılmaz, *Zengîler ve Eyyûbîler Döneminde Dımaşk'ta Medrese* (1154-1260) (Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2014), 133.

⁹⁴ Ağırakça, *Salâhaddîn Eyyûbî*, 201.

⁹⁵ el-Kıftî, *İhbârü'l-'Ulemâbi-Ehbâri'l-Hukemâ*, thk. Abdülmecîd Diyâb (Kuveyt: ty.), II, 426-428.

⁹⁶ Muhammed Zağlûl Selam, *El-Edebî'l-'Asri'l-Eyyûbî* (İskenderiye:1990), 85.

⁹⁷ Zağlûl, *el-Edeb*, 303-306.

⁹⁸ Lev Yaacov, *Charity, Endowments, and Charitable Institutions in Medieval Islam*, University Press of Florida (Gainesville:2005), 7.

Kahire’de Salâhaddîn’in yaptırdığı el-Bîmâristân en-Nâsirî (Salâhiyye Hastanesi), Salâhaddîn zamanındaki seçkin tıp merkezleri olarak çalışmalarını devam ettirmişlerdir. Bu iki tıp yerine İslâm âleminin muhtelif yerlerinden Müslüman, Hristiyan ve Yahudi doktorların gelmesiyle, teoriye ve pratiğe matuf önemli bir tıp ekolü oluşmuştur. Bununla birlikte hastanelerde icra edilen tıbbî araştırmalar ile yürütülen tıp eğitimi aracılığıyla klinik tıbbın oluşumu sağlanmıştır.⁹⁹

Bu zamandaki kayda değer değişimlerden biri de İslâm tarihinde yalnızca tıp eğitimini yürüten bir medresenin ed-Dahvâr tarafından inşa edilmesidir.¹⁰⁰ O, bilimsel istifadeye sunmak üzere burada alanla ilgili bir kütüphane de kurmuştur. Kendisinden sonra ise tıp ile ilgili tedrisat faaliyetlerini devam ettirmek için Şerefüddin Ali b. Yusuf b. Haydere er-Rahbi’nin görevlendirilmesini vasiyet etmiştir.¹⁰¹

Selâhaddîn Eyyübîde ilmî alanda Zengî’nin izinden giderek ilim ve ilim adamlarına büyük önem vermiş ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan maddi imkânlar sağlamıştır. Denilebilir ki siyasetinin temelini ilme dayandırarak bu doğrultuda eğitim kurumlarını ve özellikle de medreselerin inşasını sağlamıştır.

Sonuç

İslâm tarihinde Eyyübî Devleti’nin kısa bir zaman dilimini kapsayan Sultan Selâhaddîn dönemi, Haçlılarla çetin savaşların yaşandığı, siyasi ve askeri çatışmaların yoğun olarak yapıldığı bir dönem olmasının yanı sıra ilmî faaliyetlerin inkişafı açısından önemli bir süreci temsil etmektedir. Bu ilmî faaliyetlerin ve İslâm eğitim tarihinde topyekûn kalkınmışlığı tesis eden bu eğitim kurumlarının başında, toplumun tüm dinamiklerine etki eden medreseler gelmektedir. Dönemin en kayda değer ve sistemli eğitim kurumları olan bu medreselerde ilmi faaliyetler ciddi bir biçimde icra edilmiştir. Bununla birlikte açılan birçok medrese, ilmi faaliyetler için

⁹⁹Basuğuy, "Salâhaddîn-i Eyyübî, 569.

¹⁰⁰Nu‘aymî, *ed-Dâris*, II, 101-109.

¹⁰¹Dündar, Mahmut, *Eyyübîler Dönemi Dımaşk Medreseleri*. İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. 9:1 (2018 Bahar), 113-147.

sağlanan imkânlar neticesinde İslâm ülkelerinin her bir köşesinden müderris ve talebelerin yoğun bir şekilde gelmesiyle Haçlılara karşı olan mücadelede İslâm birliğinin oluşumu sağlanmıştır.

Kur'ân-ı Kerîm kıraatiyle birlikte mezheplerin fıkıh eğitimine de önem verilerek, bunlar için medreseler inşa edilmiştir. Dımaşk'ta Şafîî, Hanefî, Hanbelî medresesi kurulduğu gibi Şafîî ve Hanefî mezhep fıkıhlarının tedrisatı için de birçok medrese tesis edilmiştir. Bu eğitim kurumlarında mezhep fıkıhının tedrisatının yanında tefsir, hadis, Arap dili edebiyatı ve şiir gibi ilimler de tedris edilmiştir.

Selâhaddîn dönemindeki ilmî gelişmeler dinî ilimlerle kayıtlı kalmamış, tıp ve eczacılık gibi bilimlerde de kayda değer gelişmeler olmuştur. Mısır, Şam ve el-Cezîre gibi yerlerde inşa edilen hastaneler, giderek teorik ve uygulamalı derslerin okutulduğu birer tıp merkezine dönüşmüştür.

Selâhaddîn Eyyûbî, Zengî 'nin izinden giderek ilim ve ilim adamlarına büyük önem vermiş ve bu uğurda hiçbir fedakârlıktan kaçınmadan maddi imkânlar sağlayarak siyasetinin temelini ilme dayandırmıştır.

Kaynakça

- Âdil Necm, "el-Medrese fi'l-'imârâtî'l-Eyyûbiyyeti fi Sûriye". *el-Havliyyâti'l-eseriyyeti'l-arabiyyeti's-Sûriyye*. Dımaşk:1974.
- Ağrakça Ahmed, *Salâhaddîn Eyyûbî ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*. İstanbul: Beyan Yayınları, 1997.
- Akşit, Niyazi. *A'dan Z'ye Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*. İstanbul: Serhat Yayınevi, 2004.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayınları, 2001.
- Aydınlı, Abdullah. "İmlâ" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22: 225-226. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Aybakan, Bilal. "Şafîî Mezhebi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 38: 233-247. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

- Baltacı, Cahid. *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*. İstanbul: İrfan Matbaası, 1976.
- Basuğuy, Bedrettin. "Salâhaddîn-i Eyyûbî Döneminde İlmî Hayat Ve Dönemin Önde Gelen Âlimleri", *I.Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu*. Elazığ: Asos Yayınları, 2016.
- Bedran, eş-Şeyh Abdulkadir Ahmed. *Münadimetü'l-Etlal*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslami, 1985.
- Bilgili, Fatih Menderes. *Nizâmiye Medreselerinin İlk Dönemlerinde Dinî Eğitim*. Yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 1998.
- Bozkurt, Nebi. "Medrese ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28: 338-339. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Çelebi, Ahmed. *İslam'da Eğitim-Öğretim Tarihi*, çev. Ali Yardım. İstanbul: Damla Yayınevi, 1983.
- Dündar, Mahmut. *Eyyûbîler Dönemi Dımaşk Medreseleri*. İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi. 9:1 (2018 Bahar), 113-147. (erişim 15.03.2019)
- Hamza, Abdüllatif. *El-Hareketü'l-Fikriyye fi Mısır fi'l-Asreyn: El-Eyyûbî ve'l-Memlûkî*. Kâhire: ty.
- Terâcimüricâli'l-karneyn es-sâdisve's-sâbi'*, thk. Muhammed Zâhidb. el-Hasen b. Ali Zâhid el-Kevserî, nşr. İzzet el-Attâr el-Hüseynî. Kahire: 1366/1947.
- el-Hazımı, Nasır Muhammed Ali. *el-Hayatu'l-İlmiyye fi Dımaşk fi'l-Asrı'l-Eyyubi*, Yüksek Lisans Tezi. Suûdi Arabistan: CamiatuÜmmü'l-Kura Külliyyetü'ş-Şeria, 2009.
- el-Kıftî, *İhbârü'l-'Ulemâ bi-Ehbâri'l-Hukemâ*, thk. Abdülmecîd Diyâb. Kuveyt: ty.
- el-Makrîzî (ö.845/1442). *El-Mevâ'izve'l-İ'tibârbiZikri'l-Hitatte'l-Âsâr*. Beyrut: DâruSadr, ty.

- en-Nuaymi, Abdulkadir b. Muhammed ed-Dımaşki. *ed-Daris fi Tarihi'l-Medaris*, thk. Cafer el-Hasani. Kahire: Mektebetü's-Sakafetü'd-Diniyye, 1988.
- EbûŞâme, Şihabüddin Ebu Muhammed Abdurrahman b. İsmail b. İbrahim el-Makdisî. *er-Revdeteyn fi Ahbari'd-Devleteyn en-Nuriyyeve's-Salahiyye*. Kahire: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1288.
- , *ez-Zeyl 'ale'r-Ravzeteyn*. Beyrut: 1974.
- ez-Zehebî (ö.748/1348). *el-İber fi Haberi men Ğaber*. thk. Ebû Hacer Muhammed Zağlûl. Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1985.
- George, Makdisi. *Ortaçağda Yükseköğretim İslam Dünyası ve Hristiyan Batı*, çev. Ali Hakan Çavuşoğlu, Hasan Tuncay Başoğlu. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2004.
- Gözütok, Şakir. *İslam'ın Altın Çağında İlim*, İstanbul: Nesil Yayınları, 2012.
- Hodgson, M.G. *İslâm'ın Serüveni*, çev. Tercüme Kurulu. İstanbul: İz Yayıncılık, 1993.
- İbn Kenan, Muhammed İsa, *el-Mervecü's-Sündüsiyyetü'l-Fesihe*. thk. Muhammed Ahmed Dehman. Dımaşk: 1947.
- İbn Kesir, İmadüddin Ebü'l-Feda İsmail b. Ömer, (nşr. Ali M. Muavvaz v.dğr.) Beyrut: 1407/ 1987.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem, Lisânu'l-'Arab, Dâru Sâdir, Beyrut: 1993.
- İbn Şeddâd, Ebû Abdullah İzzeddin Muhammed b. Ali b. İbrâhim. *el-A'lâku'l-hatîre fi zikri Ümerâi's-Şâmve'l-Cezîre*, thk. Yahyâ Zekeriya Abbâre. Dımaşk: Vizâretü's-Sekâfe, 1991.
- en-Nevâdiru's-Sultâniyyeve'l-Mehâsinu'l-Yûsufiyye*. thk. Cemâleddîn Şeyyâl. Kahire: Mektebetü'l-Hanci, 1994.
- İbnTûlûn, Şemsüddin Muhammed b. Tulun es-Salihi ed-Dımaşkî, *el-Kalâidü'l-Cevheriyye fi Tarihi's-Sevalihiyye*. Dımaşk: Matbuatı Mecmeil-Luğati'l-Arabiyye, ty.

- İbnVâsıl, Ebû Abdüllâh Cemâleddîn (ö. 697/1298). *Müferricü'l-Kürûb fî Ahbâri Benî Eyyûb*, (III. Cilt), thk. Cemâleddîn eş-Şeyyâl, Kahire: 1960; (IV. Ve V. ciltler) thk. Haseneyn Muhammed Rebi'. Kahire: Dâru'l-Kutübve'l-Vesâiki'l-Kavmiyye, 1972, 1977; thk. Ömer Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2004.
- Abdüsselâm Tedmürî. Beyrut: el-Mektebetü'l-'Asriyye, 2004.
- Kaya, Eyyüp Said. "Mâlikî Mezhebi ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.27: 519-535. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Koca, Ferhat. "Hanbelî Mezhebi ". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.15: 525-547.İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Kürd Ali, Muhammed. *Hitatu 'ş-Şâm*. Dımaşk: Matbaatü'l-Müfid, 1928.
- Nu'aymî, Ebü'l-Mefâhir Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed b. Ömer ed-Dımaşkî (ö. 927/1521). *ed-Dâris fî Târihi'l-Medâris*, haz. İbrahim Şemsüddin, I-II, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1990.
- Öztuna, Yılmaz. *Büyük Türkiye Tarihi*, İstanbul: Ötüken Yayıncılık,1978.
- Seyyid, Affaf, "el-Medâris fî asri'l-Eyyûbî", *Târihi'l-medâris fî Mısri'l-İslâmiyye* (ed. Abdülazim Ramazan). Kahire: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Kitâb,1992.
- İbnu'l-Cevzi, *Miratu'z-Zaman fî Tevarihi'l-'Ayan*. Dımaşk: Darü'r-Risaleti'l-'Alemye, 2013.
- Şümeysâni, Hasan. *Medârisu Dımaşk fî'l-Asri'l-Eyyûbi*. Beyrut: Dâru'l-Âfâkü'l-Cedîde, 1983.
- Tibawi, A. L., "Originand Character of al-Madrasah", *Bulletin of the School of Orientaland African Studies*. University of London: 1962.
- Lev, Yaacov. *Charity, Endowmentsand Charitable Institutions in Medieval Islam*, University Press of Florida. Gainesville: 2005.
- Yılmaz, Harun. *El-Melikü'l-Muazzam ve Döneminde Dımaşk'ta Kurulan Medreseler*. Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2008.

-----Zengiler Ve Eyyûbiler Döneminde Dimaşk'ta "Medrese" (1154-1260).

Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2014.

Zağlûl Selâm, Muhammed. *El-Edebî'l-'Asri'l-Eyyûbî*. İskenderiye:
Münşeâtü'l-Ma'ârif, 1990.